

POSUDKY A ZPRÁVY

Obsáhlá publikace o psaní velkých písmen

Ivana Svobodová a kolektiv: Psaní velkých písmen v češtině. Praha: Academia, 2015. 350 s.

Je chvályhodné, že vedle teoretické a badatelské práce, která je základním posláním jazykovědců z Ústavu pro jazyk český AV ČR nezůstává stranou jejich zájmu praktické řešení problematických (nejen) pravopisných jevů. Svědectvím toho jsou příručky vydané v nedávné době elektronicky – *Internetová jazyková příručka* (2008–2016) – i tiskem – *Akademická příručka českého jazyka* (Pravdová – Svobodová, 2014), *Čeština nově od A do Ž* (Pravdová, 2016), které měly u odborné i laické veřejnosti velký ohlas. Navazují na bohatou tradici dřívější, reprezentovanou např. příručkami *Jsmo v češtině doma?* (Pravdová, 2012), *Na co se nás často ptáte* (Černá – Svobodová – Šimandl – Uhlířová, 2002) ad.

Na začátku dubna roku 2016 k nim přibyla další neméně zajímavá publikace: pracovníci oddělení jazykové kultury Ústavu pro jazyk český (pod vedením zkušené lingvistky Ivany Svobodové) vydali v nakladatelství Academia v řadě Lingvistika očekávanou příručku *Psaní velkých písmen v češtině*. Kniha je závěrem obsáhlého stejnojmenného grantového projektu, zpracovávaného v letech 2011–2013, a přináší podrobný popis této problematické pravopisné oblasti. O dílčích výsledcích tohoto projektu jsme byli informováni v odborných periodikách i v médiích a samotnému sestavení publikace předcházelo kolokvium *Velká písmena* jako problém kodifikace v září 2013, kde autorský kolektiv představil výsledky svých bádání odborníkům z celé republiky.

Sklad kapitol napovídá tomu, že se jedná o příručku teoreticko-praktickou: První tři kapitoly jsou spíše teoretické, zabývají se historií psaní velkých písmen a seznamují s metodikou i výsledky dotazníkových šetření, která byla v rámci projektu provedena; tato část vychází ze statí I. Svobodové (2013) a M. Pravdové (2013). Jádrem této části je teoretická kapitola, v níž se vykládá z mnoha hledisek, co je to vlastní jméno, jak je poznat a vymežit. Cílem má být pomoci čtenáři pochopit problematiku vlastních jmen – výklad je podán zejména z hlediska psaní velkých písmen a podkapitoly jsou vždy členěny na část obsahující základní teoretické poznatky a část řešící sledovaný jev z hlediska (imaginárního) pisatele. Naznačuje se zde vztah mezi pojetím vlastních jmen v onomastických a pravopisných příručkách, vysvětleny jsou pojmy prototypický a neprototypický pojmenovací akt; zavádí se nový pojmově-teoretický nástroj (který by měl být pro běžného uživatele snadno aplikovatelný), a to členění pojmenování na druhou a propriální složku. Na jeho základě jsou vymezeny tři hlavní typy pojmenování (tzv. vzorce pro psaní) a jsou stanovena obecná pravidla psaní velkého/malého písmena u těchto pojmenování. Z hlediska současné české onomastiky je pojednání pojato poněkud netradičně. V této souvislosti je překvapivé, že součástí autorského týmu, který řešil projekt tak úzce související s onomastickou problematikou, nebyl odborník-onomastik, který by jistě k tématu přispěl dalšími podněty, a že spolupráce s onomastickým oddělením Ústavu se omezila pouze na drobné konzultace (jak vyplývá z poznámek na s. 42 a 44).

Již v této kapitole se zmiňují výjimky (viz podkapitoly, které je popisují z různých hledisek – navíc jsou přidány výjimky navrhované, problémy víceslovné propriální složky, rozdíly

mezi pravidly a územ ad.), což potvrzuje předpoklad, že systematické zpracování problematiky nebylo jednoduché. Pisatel má totiž často problém identifikovat druhovou a propriální složku a autoři mu předkládají pravidla (praktické rady), jak tyto části pojmenování rozlišit. Navrhují psát druhovou složku vždy malým písmenem. Ačkoli je kapitola pojata jako jakýsi návod k řešení pravopisu velkých písmen, je otázkou, nakolik splnila svůj účel a zda tento poměrně složitý a ne zcela přehledný text bude podrobně číst uživatel nelingvista, nebo zda rovnou přejde k praktické části a bude hledat konkrétní jev v rejstříku či obsahu.

Prakticky orientované kapitoly (4–22) se podrobně zabývají problematikou konkrétních pojmenovacích typů. Každá je dále členěna na podkapitoly, podrobně desetinné třídění přispívá k orientaci a k systematizaci v příručce; zajímavým nápadem jsou čísla stránek na vnějším bočním okraji stránek, což promyšleně poutá pozornost spíše k číslování kapitol, tudíž ke stavbě textu. Kapitoly věnované jednotlivým jevům mají shodnou základní strukturu, jejíž další členitost se liší podle problematičnosti a složitosti popisovaného jevu. Každá kapitola je tak studie, která představuje svébytný pravopisný problém vyžadující specifické řešení. Množství uváděných příkladů je někde (podle možnosti) dovedeno do úplnosti, případně je systematicky rozčleněno na podtypy, s instrukcemi pro pisatele, jak rozpoznat další pojmenování stejného druhu, která se budou zapisovat analogicky. Zde zmiňme zejména pravidla psaní oficiálních plných (typ *Stát Izrael*) i zkrácených (*Izrael*) názvů státních útvarů či jejich složek s obsáhlou příkladovou částí v kapitole 7. Korekturu v této kapitole by si zasloužil typ *Moravské Slovácko* (správně *Moravské Slovensko* anebo pouze *Slovácko*). Kapitola 7 by si navíc patrně zasloužila podrobnější pojednání, založené i na analýze a srovnání odborné literatury z oboru historie a např. publicistických textů z Českého národního korpusu, stejně jako kapitola 14 (názvy historických událostí) a některé další.

Podrobný je výčet organizací, institucí a jejich složek v kapitolách 8 a 9. Autoři se zaměřují především na jevy doposud málo popsané v Pravidlech českého pravopisu (1993), Internetové jazykové příručce a Akademické příručce českého jazyka, nebo nepopsané vůbec, např. přesněji popisují a částečně přehodnocují psaní názvů akcí s řadovou číslovkou na počátku (typ (48.) *Mezinárodní filmový festival*) – činí tak v souvislosti s dotazníkovým šetřením, při němž bylo zjištěno, že tento typ dělá uživatelům velké problémy. Avšak doporučení zpravidelnit psaní velkého písmena po teče následující za řadovou číslovkou je k diskusi: tento způsob zápisu v úzu podle mého mínění nelze přeceňovat, neboť je podpořen spíše automatickou korekturou textového editoru. Podrobně jsou rozebrána dále např. hvězdářská jména (pozornost je věnována i měsíčním mořím) v kapitole 6, vyučovací předměty a studijní obory v kapitole 16, záslužná je kapitola 17 o názvech zástupných.

Je jasné, že představovaná příručka je spíše než k souvislému studiu určena k poučení o pravopisných zásadách jednotlivých pojmenovacích typů. Promyšleně vystavěný hutný text vyžaduje pečlivého a soustředěného čtenáře, který musí pozorně číst, aby se dobře zorientoval v množství užitečných informací. Vše svědčí o výborné orientaci autorů v potížích uživatelů – na přípravě publikace se autorsky podílelo osm pracovníků Ústavu pro jazyk český, kteří mají vedle odborných znalostí i bohaté zkušenosti s poradenskou praxí a tvorbou populárněvědeckých textů. V celé publikaci je patrné, že se autoři soustředili na to, jak v nejasných případech může běžnému pisateli pomoci lingvista.

Styl textu ukazuje na doporučující charakter příručky: jevy nejsou hodnoceny černobíle na stupnici správně × špatně, předkládaná pravidla zápisu mají uživatele spíše poučit o tom, co je závazné či adekvátní/neadekvátní v určitém typu textu. Patrná je snaha zorientovat čte-

náře/pisatele v tom, co je a co není v souladu s platnou pravopisnou kodifikací, a doporučit mu, jak postupovat v případech problematických z uživatelského hlediska.

Zohledňuje se navíc i fakt, že pisatel volbou zápisu jména (volbou velkého/malého písmena) může vyjádřit svůj postoj ke sdělovanému, proto je třeba respektovat různé pravopisné varianty, neboť jimi mohou pisatelé vyjadřovat své (různé) pojetí dané skutečnosti. Podrobně je v této souvislosti zpracován pravopis např. náboženských jmen nejen křesťanských, ale i jiných náboženství (*ch/Chanuka, r/Ramadán*).

Zpravidelnit psaní velkých písmen není vůbec jednoduchý úkol, v současnosti jde o záležitost příliš komplikovanou, navíc je nečástečně vyžadována věcná znalost. Záměrem lingvistů bylo pokud možno tuto složku eliminovat, avšak nutnost znalostí mimojazykového kontextu v určitých okruzích pojmenování zůstává, byť je jí zapotřebí méně. U některých typů pojmenování (např. typy *m/Mikroregion Kahan, Nakladatelství LN*) je totiž pozice pisatele velmi ztížena, neboť se nelze řídit pravopisnými pravidly ani analogií a názvy je třeba ověřovat nejen v jazykových příručkách. Zvláště u názvů organizací, institucí a jejich složek je problémem tzv. paralelní kodifikace, kdy uživatel často upřednostňuje zákonnou kodifikaci před kodifikací jazykovědnou. Čtenář v příručce získává návod, co dělat, když oficiální název odporuje pravopisným pravidlům, kde a jak zjistit oficiální podobu názvu, např. organizací, institucí a jejich složek (oficiální podoba je v zákonech a dalších veřejných dokumentech), kde je velké písmeno závazné z právního hlediska a v jakých typech textů oficiální podoba závazná není.

Další předností publikace je, že vedle pravidel, kde psát velká písmena, je ve srovnání s předchozími příručkami nově věnována pozornost tomu, kde je pravidlem psát písmena malá, tedy které výrazy se chápou jako obecné. Toto pojetí je rozdílné od pojetí v dosavadních Pravidlech českého pravopisu, která vykládají problematiku psaní velkých písmen pouze pozitivním způsobem, tedy kde je nutno psát velké písmeno. Pisatelé totiž v úzu (a při bezradnosti) spíše dávají přednost velkému písmenu; to se týká např. názvů nemocí, pracovního zařazení, některých termínů ad. Tento poznatek je ostatně podpořen i výsledky dotazníkového výzkumu v rámci projektu. V kapitole 4, pojednávající o názvech živých bytostí, se řeší apelativizace proprií vědomá i spontánní a nastiňuje se tak problém přechodového pásma mezi apelativy a proprii. K problematice apelativizace obecně bych uvítala jasnější doporučení k psaní velkého/malého písmena u typů *je jako malej/j/Jarda, nevěřící t/Tomáš* nebo *je to z/Zapadákov, jede do t/Tramtárie*.

V příručce najdeme i řešení speciálních problémů, které sem byly zařazeny pro úplnost a v praxi jsou velmi potřebné, např. poučení o psaní velkých písmen u zájmen 2. osoby sg. i pl., dále ve zkratkách (titulů a hodností) a značkách, po interpunkčních znaménkách, v tabulkách a grafech atd.

V závěru jsou na třech stranách shrnuty navrhované změny, jichž je – možná překvapivě – málo: zahrnují osm skupin pojmenování, z nichž některé se týkají problémového typu obecně, jiné psaní jednotlivostí vybočujících ze systému pravidel (návrhy psát *Sluneční soustava, chrám sv. Víta* místo dosavadního *sluneční soustava, Chrám sv. Víta*). Autoři tak patrně vycházejí vstříc i uživatelům, z nichž 86 procent si nepřeje pravopisná pravidla zásadně měnit, jak potvrdil výzkum v rámci projektu.

Následuje slovníček užívaných pojmů a obsáhlý seznam literatury, velmi cenné jsou rejstříky – nejen věcný, ale zvláště konkrétních pojmenování – usnadňující práci s příručkou.

Publikace je cenným doplněním Pravidel českého pravopisu a Akademické příručky českého jazyka a zaplňuje bílé místo v pravopisné kodifikaci. Doposud nikde tak soustavně

a obšírné pojednání o psaní velkých písmen v češtině nemáme: srovnáme-li rozsah pojednání o velkých písmenech v posledních Pravidlech českého pravopisu (13 stran) a v Akademické příručce českého jazyka (42 stran), zjistíme, že předkládaná kniha má ve srovnání s poslední jmenovanou příručkou rozsah více než osminásobný. Je přínosné, že na tyto publikace navazuje, vychází z nich, ale k pravidlům v nich uvedeným přistupuje kriticky a s nadhledem, podává návrh na zjednodušení či změnu dříve popsané situace. Především však uvádí mnohé, co doposud chybělo a co uživatelé potřebují, takže vedle hlavních skupin jevů, které jsou podstatně rozšířeny, systematicky zpracovány a opatřeny vyčerpávajícím množstvím příkladů, se čtenář doví různé zajímavosti. Najde zde řešení okrajových jevů i pravopisné oříšky, což jistě zaujme nejen odborníky, korektory, redaktory, ale všechny, kdo pracují s jazykem ve všech profesních oblastech. Zmíňme např. doporučení, jak psát pojmenování zaniklých (historických) státních útvarů a jejich částí, prehistorických zvířat (*tyrannosaurus rex*), sportů a cvičení (*pilates*, *kendo*), nebo anglické názvy pracovních pozic či akademických titulů v českém textu.

Snahou kolektivu odborníků z Ústavu pro jazyk český AV ČR bylo naznačit obecné tendence v psaní velkých písmen, poukázat na složitost této oblasti a předložit doporučení, která mají přispět k větší systematickosti a pravidelnosti v psaní velkých písmen a ke snížení závislosti volby náležitého písmena na věcných znalostech uživatelů. Znovu se potvrdilo, že psaní velkých písmen je komplikované, ovlivňuje je mnoho faktorů a nelze je zjednodušit až tak, jak by si jazykovědci – a zejména běžní pisatelé – přáli. Lze je ale poměrně dobře a podrobně popsat a vyložit – a to se autorům podařilo. Vzhledem k obšírnosti publikace i složitosti jednotlivých výkladů by však stálo za úvahu, zda by nebylo účelné na tomto základě sestavit stručnější, jednodušší, graficky přehlednější a prakticky orientovanou „malou knížku o velkých písmenech“ určenou pro širokou veřejnost.

LITERATURA

ČERNÁ, A. – SVOBODOVÁ, I. – ŠIMANDL, J. – UHLÍŘOVÁ, L.: *Na co se nás často ptáte*.

Praha: Scientia, 2002.

Internetová jazyková příručka (2008–2016) [online]. <<http://prirucka.ujc.cas.cz/>>.

PRAVDOVÁ, M. (2013): Psaní velkých písmen v češtině – výsledky dotazníkového šetření.

Naše řeč, 96, s. 1–16.

PRAVDOVÁ, M. (ed.): *Čeština nově od A do Ž*. Praha: Academia – Lidové noviny, 2016.

PRAVDOVÁ, M. (ed.): *J sme v češtině doma?* Praha: Academia, 2012.

PRAVDOVÁ, M. – SVOBODOVÁ, I. (eds.): *Akademická příručka českého jazyka*. Praha:

Academia, 2014.

Pravidla českého pravopisu (1993). Praha: Academia.

SVOBODOVÁ, I. (2013): Názory respondentů v dotazníku na psaní velkých písmen. *Naše řeč*,

96, 2013, s. 17–35.

Jarmila Vojtová

Ústav českého jazyka FF MU

Arna Nováka 1, 602 00 Brno

vojtovaj@phil.muni.cz